

A Kiss, *Avar Cemeteries in County Baranya. Cemeteries of the Avar Period (567—829) in Hungary*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. Cuprinde 174 p. text cu desene și anexe și 92 planșe alb-negru.

Așteptat cu îndreptățit interes, al doilea volum din seria lucrărilor ce abordează vastul studiu al vestigiilor avar pe teritoriul Ungariei se înscrie ca o reușită editorială, din toate punctele de vedere.

Lucrarea prezintă, după cum reiese și din titlu, morminte izolate, grupuri sau cimitire de mari dimensiuni descoperite în ținutul Baranya. Săpăturile arheologice sistematice întreprinse într-o serie de cimitire, cu un însemnat număr de morminte aruncă o lumină clară și asupra cercetărilor mai restrânse, din localități sau puncte cu descoperiri izolate mai puține ca număr, dar tot atât de importante pentru întregirea tabloului epocii avar.

După o scurtă introducere, urmînd o ordine strict alfabetică sînt descrise după sistemul deja binecunoscut din primul volum, toate grupurile de morminte, descoperirile izolate din punctele aparținătoare aceleiași localități.

Menționarea localităților unde s-au găsit obiecte provenite din morminte avar distrușe în diferite perioade de timp sau chiar numai păstrarea datelor scrise despre experiența unor piese rătăcite pe parcurs, ocupă un spațiu destul de vast, fiind enumerate peste 20 de astfel de situații. De cele mai multe ori, avînd piese la dispoziție, autorul le descrie și ilustrează, iar dacă acest lucru nu este posibil prezintă o schiță a localității, fixînd locul unde au existat cîndva mormintele.

Fiînd vorba despre o cuprindere a tuturor mormintelor cercetate din comitatul Baranya este de la sine înțeles că numărul acestora variază de la grupuri sau descoperiri de 1—30 de morminte, într-un număr de 15 localități, pînă la cimitire mari de peste 60 de morminte cum sînt cele de la: Pécs-Köztető, Szellő-Vörmalom, Gyód-Máriahegy, Görcsönydoboka, Romonya II, Nagypáll I, Romonya I, și în sfîrșit Kékesd cu 246 de morminte.

Prezentarea fiecărui cimitir urmează aceeași schemă, începînd cu istoricul descoperirii, descrierea zonei săpăturii, catalogul mormintelor, elemente ale ritului și ritualului de înmormîntare (dimensiunile gropilor și ale scheletelor, poziția lor, mormintele cu cai, ofrandele, cazurile de mutilare ale defuncților, orientarea mormintelor, distrugerea unora dintre ele), precum și o scurtă sinteză referitoare la inventarul mormintelor, diferențierea sexelor dedusă din obiecte, mormintele de cai și încadrarea cronologică, uneori însoțită de considerații cu caracter etnic.

În mod firesc fiecare cimitir beneficiază de o ilustrare completă, de la harta cu amplasarea punctului cercetat și planul general al săpăturii, tabelul asocierii obiectelor de inventar, pînă la desenarea fiecărei piese, dublată uneori de fotografii.

Folosirea acelorasi criterii de descriere aplicate fiecărui cimitir în parte, conferă o mare claritate expunerii și în același timp oferă un conținut analitic meritoriu volumului.

Ultimul capitol lămurește o serie de probleme legate de cronologia și relațiile etnice din perioada avară în comitatul Baranya. Se subliniază că zona de est a fost cercetată mai intens față de celelalte, de asemenea că deși s-au săpat în total 2.500 de morminte nici un cimitir n-a fost de fapt, cercetat integral.

Distribuția cronologică a descoperirilor avar arată că la sfîrșitul secolului al VI-lea și în primele decenii ale secolului următor, teritoriul Baranya a fost aproape nelocuit de avari, în ultima treime a secolului al VII-lea și apoi la începutul secolului al VIII-lea, numărul locurilor avar crește brusc. Se pune întrebarea dacă acest aspect, dublat de fenomene culturale noi se datorește sau nu unui

aflux de populație venită din afara granițelor Pannoniei, în perioada avară tirzie (sec. VIII—IX e.n.). Cercetătorul maghiar consideră că sporul demografic din perioada dinastiei arpadiene s-ar datora acestei populații așezată în Baranya la sfârșitul perioadei avară. Din păcate, cercetările arheologice n-au furnizat pentru secolul IX suficiente date concrete, cu excepția existenței la periferia unora dintre cimitirele avară tirzii a câtorva inele de timplă cu capătul răsucit în „S” și a unei bazilici sfințită la mijlocul sec. IX e.n. (sublinierile ne aparțin).

Apartenența etnică, în lipsa dovezilor antropologice și lingvistice se bazează tot pe materialul arheologic. Se pot pune în evidență componente germanice, bizantine, mai puțin slave, alături de caracteristicile net avară, ca și legăturile cu cultura de tip Keszthely. Aceasta din urmă nu este altceva, decât componenta romanică, supraviețuitoare în perioada avară.

Se constată în intervalul de timp cuprins între prima treime a secolului al IX-lea și prima jumătate a secolului al X-lea, un hiatus arheologic, destul de dificil de explicat. Dintre cele două ipoteze propuse de cercetătorii maghiari pentru a acoperi acest hiatus, prima: să fi existat aici o cultură francă (carolingiană), după distrugerea avarilor, nu dispune de dovezi arheologice. A doua ipoteză o găsim cel puțin hazardată, fiind vorba despre revizuirea datei la care vin primele triburi maghiare, în sensul plasării ei mai devreme decât se considera până acum.

Pe de altă parte, autorul însuși dezvăluie carențele acestei ipoteze: lipsa cercetărilor care să fi dezvelit vreun cimitir databil numai în secolul al X-lea (sau probabil nu cercetările poartă vina lipsei unui astfel de cimitir). O altă dovadă indirectă, dar cu nimic mai convingătoare ar fi faptul că regiunile dens populate în perioada avară tirzie, nu constituie obiectul cuceririi triburilor maghiare. Se sugerează deci că există o succesiune foarte strânsă între sfârșitul culturii avară și începutul stăpînirii arpadiene, ștergându-se complet intervalul de timp cuprins între cele două evenimente istorice.

Deocamdată, fiind vorba doar de ipoteze care încearcă să acopere un hiatus real arheologic și probabil istoric, datorat poate în bună parte insuficienței cunoștințelor noastre referitoare la această perioadă, vor fi necesare cercetări cât mai complete pînă la a se recurge la argumente convingătoare în scopul lămuririi întregii situații.

Înainte de a încheia prezentarea volumului, menționăm încă o dată că el întrunește exigențele cele mai alese, aparatul științific fiind completat printr-o listă de abrevieri, o listă bibliografică și un index alfabetic al principalelor noțiuni arheologice și al localităților, alcătuite de către Ágnes Cs. Sós, lucrarea fiind întocmită sub redacția lui I. Kovrig.

IOANA HICA-CIMPEANU

Eva Garam, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. Cuprinde 106 p. text cu anexe și 42 planșe fotografii alb-negru și desene.

Lucrarea de față reprezintă o reușită monografie a cimitirului de la Kisköre. Primele două pagini explică condițiile în care s-a făcut descoperirea, în toamna lui 1964 dezvelindu-se întregul cimitir din epoca avară care însumează 211 morminte. Se apreciază că cifra reprezintă un procent de 75—80% din totalul mormintelor existente inițial, ținînd cont de faptul că pînă la începerea cercetărilor sistematice au fost distruse 30—40 morminte.

În continuare se prezintă catalogul mormintelor, ilustrîndu-se cea mai mare parte din schelete în poziția inițială de descoperire și cu inventarul respectiv marcat pe desen.

Capitolul următor se referă la diversele aspecte legate de ritul și ritualul de înmormîntare. Se analizează detaliat forma, adîncimea gropilor, lipsa osemintelor în unele cazuri sau a inventarului, urmele de sicrie din lemn, arsura, legarea defuncțiilor în fișii de piele, rogojini sau pînză de in, înmormîntările duble, deranjarea craniilor sau scheletelor, resturile ofrandelor de la banchetul funerar și în sfîrșit orientarea cu mici devieri față de axa NV—SE.

În ansamblu, cimitirul se prezintă ca un tot unitar, în cadrul căruia, chiar și înaintea analizei obiectelor arheologice se întrevăd două grupe distincte de mor-